

Темирова Н., Байтикова Б.

**ЖОЖДОРДО ӨТҮЛҮҮЧҮ МАМЛЕКЕТТИК ТИЛ САБАГЫНДА
СОГУШ ТЕМАСЫН ИНТЕГРАЦИЯЛАП ОКУТУУ**

(Ч. Айтматовдун «Саманчынын жолу» повестинин мисалында)

Темирова Н., Байтикова Б.

**ИНТЕГРАЦИОННОЕ ОБУЧЕНИЕ ТЕМЫ ВОЙНЫ ПРИ ОБУЧЕНИИ
ГОСУДАРСТВЕННОГО ЯЗЫКА В ВУЗАХ**

(на примере повести Ч. Айтматова «Материнское поле»)

N. Temirova, B. Baytikova

**INTEGRATION TRAINING THEME OF WAR WHILE STUDYING OF THE STATE
LANGUAGE AT UNIVERSITIES**

(On the example of the novel of Chingiz Aitmatov «Mother's field»)

УДК:494.3:894.341:371302

Макалада ЖОЖдордун мамлекеттик тил сабагында согуш темасын интеграциялап окутуунун жол-жоболору жөнүндө сөз болот.

Негизги сөздөр: мамлекеттик тил, окутуу, интеграция, согуш, кесип.

В статье говорится о путях интегрированного обучения военной тематике по повести Ч. Айтматова «Материнское поле» по кыргызскому языку в вузе.

Ключевые слова: государственный язык, обучение, интеграция, война, специальность.

The article touches upon the ways of teaching in integration at Higher Universities. (about Ch. Aitmatov's short novel «Mother's Field»)

Key words: state language, training, integration, war, specialty.

Учурда Кыргызстандын жогорку окуу жайларынын бардык адистиктеринин I-курстарына кыргыз тилинин практикалык курсу сабагы өтүлөт. Бул предметти окутуунун негизги максаты – студенттердин кыргыз тилинен мектепте алган билимин системалаштыруу, тереңдетүү, толуктоо, ошондой эле, алынган билимдерин практикада пайдалана билүүгө көнүктүрүү болуп эсептелет. Аталган предметтин канчалык зарылдыгын окумуштуулар Т.Аширбаев, А. Кадырова, З. Ажыбаева төмөнкүдөй белгилешет: «Кыргыз тилинин практикуму сабагында студенттердин кыргыз тили боюнча мектепте алган билимдери толукталып жүрөт жана аларды азыркы кыргыз тили, кеп маданияты, стилистика курстарын өздөштүрүүгө даярдоо ишке ашырылат» [3: 3].

Чындыгында эле, бүгүнкү күндө бул предметти окутуу чоң мааниге ээ. Анткени, жогоруда белгилегендей студенттин кеп чеберчилигин, жазуу сабаттуулугун, этнодүйнө таанымын өстүрүү, адептүүлүккө, ыймандуулукка жана ушул сыяктуу сапаттарга тарбиялоочу сабак – кыргыз тилинин практикалык курсу сабагы же окуу планында белгилегендей мамлекеттик тил сабагы болуп саналат. Кезегинде, бул сабак ЖОЖдордо улуттук (орус, чет элдик) тайпаларда гана окутулчу.

Ал эми азыркы учурда мамлекеттик тил Мыйзамынын [5:6] мамлекеттик тилди ЖОЖдордо окутуу боюнча беренесинин жана мамлекеттик тил

боюнча Улуттук программасынын [4] талаптарын жүзөгө ашырууда ЖОЖдордун кыргыз жана улуттук тайпаларынын баарына кыргыз тилинин практикалык курсу милдеттүү окулчу предмет катары киргизилген.

Жогорудагы талаптарды жетекке алууда предметти окуткан окутуучулар негизги фигура катары бааланат. Анткени, алардын сабак өтүүдөгү педагогикалык чеберчилиги, ыкмаларынын кызыктуулугу чечүүчү мааниге ээ.

Окуу планында [2] грамматикалык темалар менен студенттердин кеп чеберчилигин өстүрүү үчүн лексикалык темалар да камтылган. Лексикалык темалар негизинен кыргыз элинин тарыхына, маданиятына арналып, ошондой эле, адистиктерге тиешелүү темаларга байланышкан.

Биз бул макалада айрым грамматикалык темалар (сүйлөмгө мүчө боло албаган (сырдык, кириңди, тууранды, каратма) сөздөр) менен кошо согуш темасындагы лексикалык темаларды интеграциялап (*Интеграция – билимдердин биримдигинин жана бирге өнүгүүсүнүн, балдарга бири-бирин толуктап туруусунун жалпы процесси. Предметтер аралык интеграция – бул билимдерди, ишенимдерди, практикалык аракеттерди бириктирүү. Интеграция – бул предметтерди айкалыштыруу, алардын тутумдашуу түйүндөрүн табуу жана ошонун оң натыйжасын көрүү.* [6:13]) окутуу ыкмаларын сунуш кылып көрөлү.

Согуш (Улуу Ата Мекендик согуш) темасын алган себебиз, бүгүнкү күндө жаштарыбыз канчалык денгээлде ата-бабаларыбыз баскан жолду билишет, канчалык бул согуштун өз мезгилиндеги адамдарга запкы бергендигин түшүнө алышат, бизге белгисиз. Ошентсе да, элибиздин баскан жолун таанытуу, Мекенди коргогон патриоттуулугун билдирүү жана ал тема аркылуу мекенчилдикке тарбиялоо предметчи окутуучунун милдети. Албетте, жогоруда белгилегендей, бул теманы өтүүдө кыргыз тили предметин кыргыз адабияты жана тарых предметтери менен интеграциялайбыз. Согуш темасы тарых предметинде фактылар, сандар менен берилсе, кыргыз адабиятында бардык жанрларда, макаладан баштап, көлөмдүү романдарга чейин жазылды. Согуш темасындагы «...чыгармалардын мааниси

согуштагы же тылдагы окуяларды жөнөкөй гана сүрөттөөдө гана эмес, жазуучуларыбыздын ал күндөрдөгү окуяларга терең маани берүү менен чыгармаларында ошол тарыхый окуяга карата жасаган ар бир адамдын иш-аракетин, мамилесин бүткүл жер шарындагы ак ниеттүү элдин тагдырына тыгыз байланыштырып туура чагылдырып, көрсөтө алгандыгында турат» [6:31].

Сабактын башталышында грамматикалык темага басым жасайбыз да, бышыктоо этабында ал темалардын текстте канчалык роль ойногондугун, ошондой эле, тексттин тарбиялык мазмунуна көңүл бөлөбүз. «Сүйлөмгө мүчө боло албаган сөздөр (каратма, кириңди, сырдык, тууранды сөздөр)» темасын улуу жазуучу Ч.Айтматовдун «Саманчынын жолу» чыгармасы аркылуу талдайбыз. Бирок, оболу студенттерге окутуучу тарабынан төмөнкүдөй суроолор берилет:

– Силер кайсы акын-жазуучулардын согуш темасындагы чыгармаларын билесинер?

Бул суроого студенттер ар түрдүү жооп бериши мүмкүн, мисалы:

– Ч. Айтматовдун «Эрте келген турналар», «Атадан калган туяк» чыгармалары;

– У. Абдукаимовдун «Майдан» романы;

– А. Осмоновдун «Майдын түнү», «Жеңишбек» поэмалары;

– Ч. Айтматовдун «Саманчынын жолу»;

– М. Элебаевдин «Алыскы тоодон» чыгармасы ж.б.у.с. Мындай жооптор андан ары да уланышы мүмкүн.

Окутуучу студенттер билген чыгармалардын бирине токтолот да, согуштун элибизге канчалык кыйынчылык, азап-запкы алып келгендигин аңгемелеп, баяндайт жана студенттердин кошумча жоопторун алат. Студенттерде Совет элинин башына түшкөн тарыхый окуянын элеси тартылгандан кийин, окутуучу тарыхый-фактылык материалдарды маалымат булактары (интернет, гезит-журналдардан, документалдуу фильмдер) менен тааныштырса болот. Бул фактылык материалдар студенттер үчүн өтө зарыл болуп эсептелет, анткени согушка канча адамдын аттанганы, кайтып келгени, өлгөнү, Кыргызстандан канчасынын кеткени, бүгүнкү күндө канчасынын көзү тирүү калганын алар эсинде сактап калышы кажет. Студенттер маалыматтар менен таанышкан соң, согуш мезгилиндеги музыкалык чыгармаларды укурса, студенттин бүтүндөй көңүлү ошол темага бурулуп, согуш кесепетин жан дүйнөсү менен сезүүгө түрткү берет. Канчалык согуш жөнүндөгү элести бере алсак, студенттин жүрөгүнө бабаларыбыздын биз үчүн болгон эрдигин даңазалай алсак, сабагыбыздын тарбия берүүдөгү максаты жогорку деңгээлде ишке ашат деп ойлойбуз.

Жогорудагы баскычтардан кийин окутуучу кайсы бир адабий чыгармадан үзүндүлөрдү алып, студенттерге көркөм окутуп, анын мазмунун талдатып, андан кийин гана грамматикалык темага байланыштырса болот. Ал эми биз Ч. Айтматовдун «Саманчынын жолу» чыгармасынан алынган үзүндү тексттердин мазмунуна токтололу:

1-текст

«... Толгонай! Мен билгенден адам адам болуп жаралгандан тартып, согушканы согушкан. Кээ бирде согуштан тегиз кырылып,

көзү өтүп кеткен элдер да болгон, күлү асманга сапырылып, тирүү жан калбай, кыйраган шаарлар да болгон. Нечен кылымдар адамдын баскан изине зар болуп, ээн жаткан заманым да болгон. Согуш чыккан сайын, ар качан кулагы уккандарына кармашпагыла, кан төккүчө акыл токтоткула деп айтам.

2-текст

Эх, эми эмнесин айтайын, кесепеттүү согуш нечендердин кендирип кыйды. Атаганат, Жайнагым аман турганда не деген адам болор эле! Мүнөзүндөн, кылык-жоругундан айланайын, балам, кайдасың, кайдасың? Он экиден бир гүлүң ачылбай, кай жерге барып жалп эте түштүң экен? О, дүйнө, о, жан жараткан жер, бир оокумга гана, көз ачып-жумганча гана баламды тирилтип, бир гана жолу тирилтип койсоңор!...

3-текст

Карыя мени жалт карап алып алып чочугандай: «Аттан түш, Толгонай», – деди. «...Түш, Толгонай, түшүшүң керек!» – деп кайталады. Сөзгө да келе албай бүткөн боюм ымыр-чымыр болуп, аттан түштүм. Ошентсем нары жактан Алиманды ээрчитип, үч-төрт аял келе жаткан экен. Алиман ошол күнү алышта арык чаап жүргөн. Ошондо эле билдим. «Бул эмнечер кокуй күн!» – деп көчөнү жаңырта бакырдым.

4-текст

О, Жеңиш ай, тилеген, самаган, күрөшүп тапкан Жеңишибиз ай! Ассалоому алейкум, Жеңиш! Кечиргин боздоп ыйлаганыбызды, кечиргин Алиман өңдүү келинимди. Аман кайткан Ашыралынын көкүрөгүнө башын койгулап: «Кайда менин Касымым? Кайда?» – деп чыңырганын кечиргин. Баарыбызды кечиргин. Жеңиш! Сен деп канча чолпондорубуздан ажырадык!

Мисалга алынган тексттер согуштун ар кайсыл учурунан алынган эпизоддор. Ар биринин маанисинде согуштун элибизге тийгизген оор түйшүгү, жараты турат. Бул үзүндүлөр жогорудагы ыкмада талданат, тарбиялык мааниси түшүндүрүлөт, көркөм окулат. Андан кийин тексттердеги сүйлөмгө мүчө боло албаган сөздөрдү таптырып, алардын тексттин ичинде кантип жазылышына, колдонулушуна маани беребиз.

Жогорку окуу жайына кайсыл гана предметти интеграциялап өтпөйлү, ал сабак өзүнүн ар тараптуу жемишин берет. Ал эми кыргыз тилинин практикалык курсун интеграциялоо аркылуу бир гана мамлекеттик тилди үйрөтпөй, мекенчилдикке, өз жеринин патриоту болууга жаш муунду тарбиялайбыз.

Адабияттар:

1. Айтматов Ч. Чыгармаларынын жыйнагы: 2-том. Повесттер, аңгемелер / Түз. А. Акматалиев. – Б.: Бийиктик, 2008
2. Кыргыз тилинин практикалык курсун ЖОЖдордун улуттук тайпаларында окутуунун программасы /Түз. доц. Ф. Алиева.– Б.:2008-ж.
3. Аширбаев Т. Кыргыз тилинин практикуму: жогорку окуу жайларынын студенттери үчүн окуу китеби / Т.Аширбаев, А.Кадырова, З.Ажыбаева. – Б.: Педагогика, 2001.
4. Кыргыз Республикасында 2014–2020-жылдары мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн жана тил саясатын өркүндөтүүнүн улуттук программасы
5. Мамлекеттик тил боюнча расмий материалдардын жыйнагы. Кыргыз жана орус тилдеринде / Б.: Бийиктик, 2006.
6. Сабаева К. Мукай Элебаевдин чыгармаларын окутуу: Мугалимдер үчүн. – Ф.: Мектеп, 1979.
7. Тешебаев М. Кыргыз адабиятын интеграциялап окутуунун илимий-методикалык негиздери. (5–7-кл.). Пед. илимд. канд. Диссертация. – Б.: 2010.

Рецензент:

кандидат филологических наук Ибрагимов К.И.